

از روش های مؤثر و مهم در باب آموزش از باب دیگرسازی، روش غیر مستقیم است. در این روش آموزشی و تربیتی مربی پیام خویش را نه با صراحت بلکه به صورتی آن را به دانش آموزان مورد خطاب خود منتقل می کند که آنان، خطاب را متوجه خود احساس می کنند و احیاناً از مقاومت در پذیرش آن دست بر می دارند. اهمیت این شیوه در آموزش و تربیت وقتی نمودار می شود که به کم اثر بودن روش مستقیم به ویژه در جهان امروز و نسبت به نسل کنونی توجه داشته باشیم. پیام رسانی به شکل غیر مستقیم به چند صورت است:

۱. **ابهام:** گاهی لازم است مربی برای انتقال پیام، افرادی را که به صفت یا کار زشتی مبتلا هستند و در کلاس او حضور دارند را به صورت مبهم ذکر کند و نامی از آنان به میان نیاورد مثل اینکه بگوید: «برخی از مردم فروتنی ندارند و آنان چه بدمردمی اند ... و سپس در آثار تواضع با دانش آموزان سخن بگوید و دارندگان این صفت را تحسین و تمجید کند، مثلاً بگوید: «... بعضی افراد یا گروه ها دارای چنین ویژگی هستند و خوشا به حال آنان...». از ویژگی این پیام رسانی این است که دانش آموزان دور از تأثیرات و نفوذ شخصیت های خاص در قضاوت خود، آزادانه در باره زشتی و یا خوبی یک رفتار خاص به داوری می نشینند و نگاه خود را تنها به خود عمل معطوف می دارند و نسبت به وجود یا عدم آن در خود، به درستی می اندیشند. در سیره پیامبر (ص) آمده است: «هر گاه از کسی کاری که در نظر حضرت (ص) خوش آیند نبود، می دید نمی گفت: چرا فلان شخص این کار را کرده است، بلکه می فرمود: چه شده است گروه هایی از مردم را که این گونه عمل می کنند و یا این چنین می گویند. بدین صورت حضرت (ص) از آن کار نهی می کرد بی آنکه نامی از کننده آن عمل به میان آورد. (۱)
۲. **تطبیق:** استفاده از داستان به منظور ارائه الگو و اسوه یا به منظور انتقال پیام اخلاقی تا دانش آموزان وضعیت روحی و اخلاقی خود را با آن مورد معرفی شده، تطبیق داده و همسو کنند. در این صورت، کار تطبیق به دانش آموزان واگذار می شود و کار مربی صرفاً نشان دادن نمونه مناسب و ابزاری برای انتقال پیام است. مربی از این طریق به دانش آموزان می فهماند که اگر دانش آموزان نیز به آنچه در قصه آمده گرفتارند، باید در وضع خودشان تجدیدنظر کنند.
۳. **عطف خطاب به مخاطب فرعی:** در این روش آموزشی و تربیتی که از صورت های رایج خطابی است مربی برای رساندن پیام تربیتی خود به دانش آموزان مورد نظر خویش وجه سخن را متوجه شخص سومی می کند و با اینکه در حقیقت مخاطب اصلی دیگرانند او را در ظاهر به عنوان مخاطب برمی گزیند و از این طریق، اصطلاحاً به عنوان: «يَا كَ اَعْيُنِي وَ اَسْمَعِي يَا جَارَةَ» یاد می شود. (۲) این جمله در زبان عربی تقریباً برابر با ضرب المثلی فارسی است که می گوید: «در، به تو می گویم، دیوار، تو بشنو.» (۳) در این روش پیام رسانی به دو شکل عملی می شود. الف. اشتراک در وضعیت. بدین صورت که مربی پیام تربیتی خود را با دانش آموزان هم ردیف و از لحاظ روحی و اخلاقی مشترک می داند و با عطف خطاب به دانش آموزان از سوی مربی، در حقیقت خود را هم مخاطب او به حساب می آورد گرچه به ظاهر و از جنبه دستوری روی سخن را متوجه خویش نداند. ب. اولویت. گاهی مربی به خاطر اهمیت یک موضوع و نشان دادن این اهتمام به دانش آموزان مورد نظر خود، شخصی را که در نظر آنان دارای منزلت و مقام والایی است، به فرض داشتن فلان صفت زشت، مورد سرزنش خویش قرار می دهد، تا به دانش آموزان بفهماند که داشتن آن صفت به قدری زشت و در نظر او ناپسند است که حتی اگر فرضاً آن شخص بلندمرتبه نیز دارای آن باشد به مجازات او گرفتار خواهد شد، چه رسد به اینکه سایر افراد این گونه باشند. قرآن نیز، گاهی در خطاب های خود از این روش سود جسته است، برای نمونه می فرماید: به تو و پیامبران پیش از تو وحی شده است که اگر شرک بیاورید اعمالتان ناچیز گردد و خود از زیان کنندگان خواهید بود. (۴) ممکن است این آیه همچنان که برخی مفسران گفته اند. (۵) از همین مورد باشد زیرا وقتی خداوند، پیامبر (ص) را بر فرض کمترین شرکی این چنین وعده زیانکاری و مجازات می دهد پس این عاقبت خسارت بار برای دیگران به طریق اولی ثابت است.
۴. **عمل:** از مؤثرترین روش های غیر مستقیم در این روش آموزشی و تربیتی، عمل است. دعوت عملی به سوی خوبی ها از دعوت زبانی، بسیار نتیجه بخش تر است. امام صادق(ع) فرمودند: به وسیله عمل و رفتار پسندیده خود، مردم را دعوت به خوبی ها کنید و دعوت گر زبانی نباشید. (۶) البته دعوت عملی دارای ویژگی ها و جنبه های خاصی هست. برای مثال، کسی برای درست کردن و اصلاح رفتار دیگری در قبال والدین خود که به آنان ستم می کند و حق آنان را محترم نمی شمارد، دست پدر یا مادر خود را در نزد او بیوسد و نسبت به آنان اظهار ادب کند. یا برای توجه دادن به اشتباه کسی که حق همسر خویش را رعایت نکرده و به او به دیده خدمتکار می نگرد، در حضور او به همسر خود احترام

کند و در کار خانه به او کمک و مساعدت نماید. در این موارد و مانند آن، بیان عمل بسیار گویاتر از بیان زبان است و در انتقال پیام، بسیار سریعتر و مطمئن تر نقش خود را ایفا می کند.

۵. هنر: از مصادق های واضح روش غیر مستقیم، زبان هنر است. البته مقصود از هنر در اینجا، جلوه هایی از آن است که مربی به روش غیر مستقیم با دانش آموزان خود سخن می گوید، از قبیل: فیلم، نمایش، نقاشی، جدول قرآنی، طراحی و ... که تأثیر تعیین کننده و وسیع آن در گروه های مختلف دانش آموزان قابل انکار نیست. آنچه از موارد بارز در باره انتقال پیام به صورت غیر مستقیم آمد، چند نمونه ایی است که ذکر شد. اقسام دیگری نیز در این زمینه می توان نام برد که گرچه از مصادیق روشن آن نیست ولی آن را از همین مقوله هم می توان به حساب آورد. در این میان جدول قرآنی یکی از روش های غیر مستقیم هنری است. به چند نمونه جدول قرآنی توجه کنید:

✓ نمونه ۱

ابتدا پیام را انتخاب می کنیم. (۷) سپس با توجه به تعداد حرف های پیام و نام سوره های انتخابی جدولی در تابلو رسم می کنیم. (۸) اکنون به قرآن مراجعه و با توجه به نام سوره انتخابی پرسش مناسبی طرح می کنیم. (۹) مانند:

۱. نام نخستین سوره نازل شده چیست؟ **علق**
۲. نام کدام سوره به معنای انجیر است؟ **تین**
۳. نام کدام سوره به معنای غرش ابر است؟ **رعد**
۴. نام کدام سوره به معنای روشنایی است؟ **نور**
۵. نام کدام سوره به معنای شب است؟ **لیل**
۶. نام کدام سوره به معنای مردم است؟ **ناس**
۷. نام کدام سوره به معنای هنگام برآمدن آفتاب است؟ **ضحی**
۸. نام کدام سوره به معنای پیروزی است؟ **فتح**

حالا پیام جدول قرآنی: به وسیله جدول قرآنی پیام های گوناگونی را می توان منتقل کرد. این جدول قرآنی ما هم یک پیام دارد. چه کسی می تواند پیامش را به دست بیاورد؟ راهنمایی: اگر کسی در رانندگی خواست کج و کوله و ضربدری رانندگی کند می گویند نکند اما در اینجا اشکال ندارد، به صورت پله کانی، زیگ زاگی یا ... حرفی را از ۳ حرف ردیف اول افقی جدول انتخاب می کنیم و از بالا به پایین حروف پیام را از جدول می نویسیم. چند حرف می شود؟ ۸ حرف: (ع ی د و ل ا ی ت) با این ۸ حرف ۲ کلمه مناسب بنویسد: «**عید ولایت**» مربی سپس آیه ولایت را می گوید: **الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمِي وَ رَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا.** (۱۱) پیامبر (ص) در حجة الوداع فرمود: ... بعد از ترجمه ساده اشاره کند: پیامبر (ص) فقط یک حج رفتند که دستور رسید: ای رسول ما ...

✓ نمونه ۲

مربی ابتدا جدولی متناسب با پیام انتخابی رسم کند. سپس ۳ حرف از حرف های هر ردیف را پراکنده بنویسد. از دانش آموزان بخواهد کلمه مناسب بسازند. برای کلمه ایی که ساخته اند پرسشی طرح کنند.

۱. (ع ر د): به غرّش ابر در آسمان چه می گویند؟
۲. (م ن ل): .....
۳. (ل ف ق): .....
۴. (ص ن ر): .....
۵. (ا ن س): .....
۶. (ل ق م): .....
۷. (ح ن ل): .....

پیام جدول: (ع م ل ص ا ل ح) می باشد.

هدف از طرح جدول قرآنی:

۱. آشنایی با معانی سوره ها

۲. شکوفایی استعداد مخاطبین
۳. آشنایی اجمالی با نام سوره ها
۴. آموزش مفاهیم قرآنی به صورت غیر مستقیم

طرز ساخت جدول قرآنی:

۱. انتخاب موضوع اصلی: فرض کنید موضوع از بحث های اعتقادی انتخاب می کنیم. (ولایت)
۲. انتخاب یک پیام مناسب، با کلمه های کوتاه، مختصر و مفید، متناسب با موضوع اصلی، به جز ۴ حرف: گ چ پ ژ
۳. رسم جدول قرآنی متناسب با تعداد حروف موضوع اصلی پیام انتخابی
۴. رسم ساختار و جاسازی حروف منتخب در جدول، مثل زیگ زاگی، راست به چپ، چپ به راست، بالا به پایین، پایین به بالا و ... (دفعه ی اول از روش های سخت استفاده نکنیم، مثال دفعه اول در مقطع ابتدایی از بالا به پایین و ... استفاده کنیم).
۵. نوشتن حروف رمزی: نوشتن حروفی که رمزی است را ابتدا در جدول طبق ساختار؛ زیگ زاگی، بالا به پایین یا ...
۶. کنترل ظاهری: آیا این اسم ها و جواب ها را درست نوشتیم یا نه؟
۷. کنترل معنوی: آیا برای برخی افراد راه سوء استفاده هست؟ در چپش دقت شود تا حروفی در کنار هم نویسیم و کلمه مستهجن در نیاید.
۸. مطالعه ی جانبی: بعد از نوشتن پیام و کنترل نهایی، مراجعه می کنیم به منابع اصلی علمی و ... چه در تفسیر و چه در ... مثال: آیاتی در مورد ولایت داریم و یا روایات...
۹. آماده سازی برای اجرا در کلاس و یا ...

روش اجرای جدول قرآنی:

- ✓ معرفی اجمالی برنامه و توجیه دانش آموزان: بچه ها یک جدول داریم، چه جدولی؟ شکل آن را می کشیم.
- ✓ رسم جدول خالی با خانه های عمودی و افقی مشخص
- ✓ رسم خطوط فانتزی نام سوره ها در تابلو یا طرح سوال مناسب
- ✓ قرار دادن حروف نام هر سوره با دقت در خانه های خالی جدول
- ✓ توضیح نام و معنای هر سوره، اگر با خط فانتزی نوشتیم و یا ...
- ✓ ترکیب مفاهیم و معانی سوره ها توسط دانش آموزان
- ✓ دادن شکل رمز جدول به دانش آموزان
- ✓ درخواست از دانش آموزان برای یافتن هر چه سریع تر پیام جدول
- ✓ تشویق و تشکر از برنده یا برندگان جدول

راه های بهره گیری از جدول قرآنی

۱. به صورت اجرای زنده در کلاس
۲. به صورت غیر حضوری در منزل، فرم را چاپ کنیم که بچه ها همراه خود به منزل ببرند و حل کنند.
۳. به صورت نصب در مکان آموزشی، روزنامه دیواری و یا ...
۴. وقتی دانش آموزان جدول ها را آوردند در جلسه ی بعد، آن ها می آورند و محور بحث در این جلسه می شود.

نکته: جهت آماده داشتن سوره ها برای درست کردن جدول و راحتی کار، بهتر است سوره های قرآن را به ترتیب ۳ حرفی، چهارحرفی و بالاتر تقسیم بندی کرده تا هر وقت نیاز داشتی به خوبی بهره ببری. ترتیب بندی این سوره ها در یک فایل مجزاً در پیوست آورده شده است.

پاورقی:

۱. کحل البصر فی سیرة سیدالبشر، محدث قمی، انتشارات الرسول المصطفی، ص ۶۶.
۲. وَ رَوَى عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ جَمِيعُهُ عَلَى مَعْنَى إِيَّاكَ أَغْنَى وَ إِسْمَعِي يَا جَارَةَ. عوَالِي اللَّئَالِي، ج ۴، ص ۱۱۵. عنوان باب: الجزء الرابع و أما الخاتمة الجملة الثانية في الأحاديث المتعلقة بالعلم و أهله و حامله.
۳. معانی ضرب المثل؛ به در گفت دیوار بشنوه: ۱- وقتی بخوای نامستقیم معنی و منظور را به کسی بگویی این ضرب المثل را به کار می برند. ۲- به طور غیر مستقیم و با گوشه و کنایه منظور خود را بازگو کردن. ۳- حرف دل یا متلک و یا ایراد و انتقاد خود را به کسی یا در مورد کسی گفتن اما منظور کس دیگری بودن. ۴- غیر مستقیم حرف زدن. ۵- وقتی

بخواهند به کسی تذکر یا خطاری بدهند اما نمی خواهند مستقیماً او را خطاب قرار دهند، تذکر را به شخص دیگری می دهند تا بلکه شخص غافل، متوجه شود! ۶- به طور غیر مستقیم به کسی تذکر دادن. ۷- کسی را با ترفند غیر مستقیم خطاب قرار دادن.

۴. **وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِن أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ.** سوره زمر، آیه ۶۵.

۵. تفسیر سید عبدالله شبر، چاپ بیروت دار احیاء التراث العربی، ص ۴۳۸.

۶. قَالَ: وَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: كُونُوا دُعَاءَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ، وَلَا تَكُونُوا دُعَاءَ بِلِسَانِكُمْ، فَإِنَّ الْأَمْرَ لَيْسَ حَيْثُ يَذْهَبُ إِلَيْهِ النَّاسُ، إِنَّهُ مَن أُجِزَ مِثْلَهُ أَنَّهُ مِثْلُ قَلْبَيْهِ بِخَارِجٍ مِثْلًا وَ لَوْ صُرِّتَنَا حَيْثُومَةَ بِالسَّيْفِ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِثْلًا ثُمَّ حَيَّرْنَا لَهُ الدُّنْيَا لَمْ يُحْيِنَا. قرب الإسناد، جلد ۱، صفحه ۷۷. عنوان باب: قرب الإسناد عن الامام الصادق عليه السلام، احادیث متفرقة و سفینه البحار، ج ۲، ص ۷۸. [\(یا بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام\)](#)، جلد ۵، صفحه ۱۹۸ به نقل از تفسیر قمی

۹. با توجه به تعداد حرف های نام سوره های انتخابی و { می شود در این بین بعضی از این سوره ها را هم که بلد هستند بگوئیم بخوانند }

۷. پ

۸. خ

۹. خ

۱۰. ع ل ق: ۱. خون، خون بسته شده. ۲. مقداری گِل که به دست بچسبید. ۳. سوره علق نخستین سوره ای است که نازل شد. از سوره های سجده دار قرآن و سوره نود و ششم قرآن است. تین. سوره نود و پنجمین از قرآن و هشت آیه دارد. پس از سوره الم نشرح و پیش از سوره علق است.

۱۱. سوره ی مانده، آیه ی ۳